

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ ПЕРІОДУ «ЗОЛОТОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ» (НА ПРИКЛАДІ «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО)

Видатний український вчений Д. Яворницький називав свій «Словник української мови», над яким він працював багато років, «альфою і омегою» свого життя, а разом зі створеним ним музеєм – «найкоштовнішим своїм скарбом» [1, с. 31]. Структура цього словника складалася з трьох томів, але другий і третій томи, на жаль, втрачені. Тому першому тому словника (є одним із словників-джерел «Зведеного словопоказчика української лексики») приділено недостатньо уваги науковців, хоч лексикографічний доробок Д. Яворницького у різний час досліджували Н. Костюк, А. Москаленко, М. Степаненко, М. Шубравська та ін.

Слід зазначити, що Д. Яворницький був учнем видатного мовознавця О. Потебні, займався не лише історіографією, а й фольклористикою. Під час польових досліджень прислухався до того, як говорять українці. Тому Д. Яворницький активно допомагав Б. Грінченку в роботі над першим українсько-російським словником, оскільки через цезурні обмеження раніше видавалися лише російсько-українські словники, зокрема М. Уманця й А. Спілки, Є. Тимченка тощо. За різними даними він надіслав Б. Грінченку протягом 1902–1905 рр. 1515 слів (зазначено Б. Грінченком у його передмові до словника [3]) або 2500 слів (зазначено особисто Д. Яворницьким у передмові до його «Словника української мови» [5]).

Після публікації чотирьохтомного словника Б. Грінченка невтомний історик і фольклорист Д. Яворницький вирішив продовжити лексикографічну роботу, бо вважав опублікований словник недосконалим [4]. Варто зазначити, що Д. Яворницькому допомагали збирати матеріали М. Лободовський, О. Косач (Олена

Пчілка), В. Мошков [5]. Це свідчить про своєчасність і значимість його лексикографічної діяльності.

Перший том «Словника української мови» був опублікований у 1920 році у видавництві «Слово». У 1924–1925 роках були готові ще два томи словника, але через брак паперу неопубліковані. Свою працю над поповненням словника Д. Яворницький продовжував до кінця свого життя (помер 1940 р.). Судячи з його листування, він зібрав понад 50 000 слів.

Титульний аркуш 1-го тому видання «Словник української мови» Д. Яворницького

Автор «Словника української мови» збирав усі слова, «характерні для української лексики». Оскільки в 1917–1921 рр. у багатьох українських містах діяли термінологічні комісії та гуртки, а з 1921 р. був створений ІУНМ, то активно видавалися термінологічні словники з різних галузей. Це був період українізації, так званого «золотого десятиліття». Тому Д. Яворницький у «Словнику української мови» зафіксував термінологічну лексику, що було надзвичайно важливо. Так, П. Горещький у своєму огляді «Словника української мови»

Д. Яворницького писав: «З літературних джерел кінця XIX – початку XX ст. автор включив до словника чимало нової лексики абстрактної (напр.: *безвихідний і безвихідність, бездодоводний і бездодоводність, бездодоводно; безтілесність, безчинність, безиллюб'я* та ін.), технічної і професійної (напр.: *вимикач, винороб, виробництво; забій, забойщик, запальщик* та ін.)» [2, с. 175].

Цікавим є поєднання в одному словнику абстрактних термінів (*безбілля, безгіддя, бездокірність*) зі словами-просторіччями розмовно-побутового стилю (*дыхавка, житуха, дурибаб, иродка*). Наприклад:

Безбілля, ля, безболѣзненность. С. Фалѣвка, Херс. У.

Безвихідность, ти, *На сей випадок, на випадок безвихідности об'єктивної, історія показує нам ще один могутній фактор людського поступу.* Винниченко, Промінь, 1917, № 1–2, стр.20.

Бездодоводний, бездоказательный, І. Нечуй-Левіцький. Грамматика українського язика, 1914, I, 3 [5, с. 18–19].

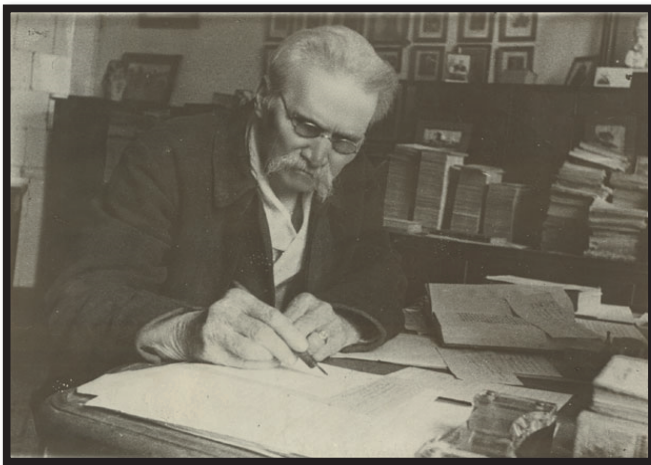
Також у словнику зібрані історизми, старі українські канцеляризми, полонізми, що потребують не лише перекладу, а й визначення. Назви рослин дублюються латиною. Наприклад:

Едукація, ції, высший тонъ при гетьманѣ, вообще при великомъ панѣ.

Екзекуціониста, ти, сторонникъ унії Литви съ Польшей... Любавскій, Литовско-рус. сеймъ, М., 1901, 662 [5, с. 215].

Отже, «Словник української мови» Д. Яворницького є не лише словником – джерелом української мови, а унікальним зразком лексикографічної праці початку XX ст., в якому, на думку О. Пестрикова, зафіксована «жива» розмовна мова [5].

Публікація першого тому словника у 1920 році (на початку періоду українізації) й подальші перипетії, остаточне знищення рукопису інших томів цього словника свідчать про упереджене ставлення радянської влади до українського словникарства.

Дмитро Яворницький у власному кабінеті, 1930-ті роки

ЛІТЕРАТУРА

1. Абросимова С.В. Енциклопедист козаччини. *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 4–46.

2. Горецький П.Й. Історія української лексикографії. Київ : АН УРСР, 1963. 244 с.

3. Грінченко. Словарь української мови. *УКРЛИТ.ORG*. Публічний електронний словник української мови. URL: http://ukrlit.org/slovyuk/hrinchenkoslovar_ukrainskoi_movy (дата звернення – 20.03.2024).

4. Литвинська Світлана, Сібрук Анастасія. Із таємниць української абетки: літера «И» в україномовній традиції. *Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 15 лютого 2024 р.). Київ, 2024. С. 35–36. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u333/zbornik_materialiv_suchasni_sociokulturni_transformaciyi.pdf.

5. Яворницький Д. І. Словник української мови. Т. 1. Харків: Фоліо, 2020. 426 с.